

Nås Hembygdsförening
Föreningen Ingmarsspelen
Mårbackastiftelsen

Jerusalemsfararna i dikt och verklighet

Seminarium i Nås bygdegård

Måndagen den 4 juli 2016

Sammanställning: Björn Johansson

Översättning till engelska: Skans Victoria Airey

Inledning

Måndagen den 4 juli 2016 arrangerade Nås hembygdsförening, föreningen Ingmarsspelen och Mårbackastiftelsen ett seminarium i Nås bygdegård med titeln *Jerusalemsfararna i dikt och verklighet*.

Idén till seminariet växte fram genom flera samverkande faktorer. Mårbackastiftelsen avsåg att ge ut Selma Lagerlöfs roman *Jerusalem* i nyutgåva 2016. Nås hembygdsförening hade under flera år byggt upp ett samarbete med American Colony Hotel i Jerusalem och Kongressbiblioteket i Washington som medfört ökad kunskap om utvandringens orsaker och konsekvenser. Det fanns nu skäl att redovisa detta samarbete och hur det kan utvecklas i framtiden. Föreningen Ingmarsspelen såg ett värde i ytterligare ett arrangemang under spelveckan. Dessutom är det 120 år sedan utvandringen 1896

1997 arrangerades ett liknande seminarium i Nås. Selma Lagerlöf-sällskapet förlade sitt årsmöte till Medborgarhuset i Nås. Birger Lidström, medlem i Selma Lagerlöf-sällskapet och styrelsemedlem i Ingmarsspelen, tog då initiativ till ett seminarium samt en guidad tur i Nås. Samma år blev Olof Fahlén, författaren till *Nåsbönderna i Jerusalem* och medlem i Selma Lagerlöf-sällskapet, Ingmarsstipendiat .

Programmet

Under förmiddagen hölls tre föreläsningar i bygdegården som alla behandlade *Jerusalemsfararna* ur olika aspekter.

Anna Nordlund, verksam vid Uppsala universitet och engagerad i Mårbackastiftelsen, talade om hur Selma Lagerlöf fick idén till en roman om utvandringen från Nås, hur hon samlade material och hur romanen togs emot. Hon berörde också skillnaden mellan hur utvandringen i verkligheten gick till och författarens frihet.

Skans Victoria Airey redogjorde för hembygdsföreningens arbete med forskning kring *Jerusalemsfararna* och olika sätt att föra ut kunskapen genom bokutgivning och utställningar. Skans Vicky berörde också vilket behov av dokumentation, förvaring och systematisering det finns av allt material som finns samlat i hembygdsföreningens arkiv och på andra ställen.

Det tredje föredraget hade Jerusalem och American Colony som utgångspunkt. Talare var Rachel Lev, arkivarie vid hotellet för de samlingar som finns från den amerikanska kolonins bildande och fram till 1960-talet. Rubriken på föredraget var *Alternative Histories* och med det menas att historia kan skrivas utifrån flera aspekter och från olika horisonter. Den kan också ges tolkningen att historien kan behöva skrivas om eller revideras när ny kunskap framkommer.

I samband med lunchen visades Rune Lindströms TV- dokumentär från 1967 *De vandrade till Sion*.

På eftermiddagen erbjöds en guidad tur runt i Nås i Jerusalemsfararnas fotspår. Under rundturen besöktes gårdar och andra platser som har anknytning till utvandringen på olika sätt men också med anknytning till Selma Lagerlöfs besök i Nås i september 1900.

På kvällen kunde deltagarna se Ingmarsspelen och besöka årets utställning. Utställningen sätts upp varje år med delvis olika innehåll. Årets utställning bestod till stor del av en minnesutställning över Rune Lindström, författaren till Ingmarsspelen, som i år skulle fyllt 100.

Programmet finns redovisat i bilaga 1.

Introduction

On Monday, 4th July, 2016, Nås hembygdsförening (Nås Local History Society), föreningen Ingmarsspelen (The Ingmar Play Society) and Mårbackastiftelsen (The Mårbacka Foundation) held a seminar in Nås entitled *Jerusalemsfararna i dikt och verklighet* (The Jerusalem Emigrants in Fact and Fiction).

The idea for the seminar developed from several interacting factors. Mårbackastiftelsen was about to publish a new edition of Selma Lagerlöf's novel, *Jerusalem*, in 2016. Nås hembygdsförening had for a number of years been working in tandem with the American Colony Hotel in Jerusalem and The Library of Congress in Washington, giving rise to much new knowledge on the causes and consequences of the emigration. There was now an opportunity to give an account of this joint cooperation and its future possible development. Föreningen Ingmarsspelen also realized the potential value of an extra event concurrent with the week of the play during this, the 120th anniversary of the emigration in 1896.

A similar seminar was arranged in Nås in 1997, when Selma Lagerlöf Sällskapet (the Selma Lagerlöf Society) had its annual general meeting at Medborgarhuset in Nås. Birger Lidström, a committee member of Föreningen Ingmarsspelen and also a member of Selma Lagerlöf-sällskapet, took the initiative for the seminar as well as leading a guided tour of places associated with the Jerusalem emigrants in Nås. That same year Olof Fahlén, author of *Nåsbönderna i Jerusalem* (Nås Farmers in Jerusalem), also a member of Selma Lagerlöf-sällskapet, was presented with the 1997 Ingmar Award.

The Programme

Three lectures, all dealing with different aspects of the Jerusalem emigrants, were given at Bydegården in Nås during the morning.

Anna Nordlund, who lectures at the University of Uppsala and is actively involved with Mårbackastiftelsen, spoke about how Selma Lagerlöf obtained the idea of a novel on the emigration from Nås, the way the author gathered her material and how her work was received. She also examined the differences between the emigration in reality and the author's free interpretation.

Skans Victoria Airey gave an account of the research on the Jerusalem emigrants carried out by Nås hembygdsförening and different means of disseminating this knowledge via publications and exhibitions. Skans Vicky also took up the serious need for documentation, conservation and systematisation of all the material collected in Nås hembygdsföreningen's archive as well as elsewhere.

The third lecture was based on Jerusalem and the American Colony. The speaker was Rachel Lev, archivist for the collections at the American Colony Hotel. These range from the beginnings of the Colony in the late nineteenth century to the 1960s. The title of her lecture was *Alternative Histories* and took up the idea that history can be written with a number of different aspects and horizons in mind. History may also need to be rewritten or revised in the light of new knowledge.

During the lunch break Rune Lindström's TV documentary film from 1967, *De vandrade till Sion* (They went to Zion), was shown.

In the afternoon there was a chance to go on a guided tour round a number of villages in Nås, in the steps of the Jerusalem emigrants. During this circular tour we looked at farms and other places associated in various ways with the emigration as well as some connected with Selma Lagerlöfs visit to Nås in September 1900.

In the evening participants were able to see *Ingmarsspelen* and visit this year's exhibition. Each year there is an exhibition on the Jerusalem emigrants including a special theme. This year the emphasis was on Rune Lindström, author of the play, who would have celebrated his hundredth birthday in 2016.

The seminar programme is shown in Appendix 1.

Föredragen

I det här avsnittet redovisas de tre seminariebidragen i form av talarnas manus.

Verklighet och fiktion i Selma Lagerlöfs *Jerusalem* – *Anna Nordlund*

Samma år som Nobelprisen delades ut för första gången, 1901, utkom Selma Lagerlöf med första delen av *Jerusalem*. Det är den minst sagoaktiga romanen i hennes författarskap. Som bekant är *Jerusalem* en samtidsroman om en krets bönder, som kommer med i en religiös sekt och utvandrar till Jerusalem. Den bygger på en verklig händelse och Selma Lagerlöfs egna utforskningar på plats i byn Nås i Dalarna och i Jerusalem, och den har inslag av ren dokumentär. *Jerusalem* var helt klart från Selma Lagerlöfs sida ett försök att fjärma sig från en stämpel som sagoberättare, som hon vid det här laget hade fått av kritikerna. Hon utarbetade i denna roman ett reducerat och koncentrerat framställningssätt med mycket dialog och inre monolog som kompletterar det alletande berättarperspektivet.

Selma Lagerlöf var vid det här laget en uppmärksammas författare, ja kanske redan den mest uppmärksammas författaren i Sverige. 1897 hade hon flyttat från Landskrona till Falun, där hennes syster Gerda bodde med sin familj. Hon gick och bar på tankar om Jerusalem-utvandringen redan när hon anlände till Falun strax före jul 1897. Sommaren det året hade hon tillbringat i Visby med Sophie Elkan, som hon hade träffat 1894 och blivit mycket förälskad i. Hösten 1895 gjorde de sin första stora utlandsresa tillsammans till Italien och Sicilien. Sommaren 1897, ett år efter Nås-böndernas utvandring, när de befann sig på sommarnöje i Visby, höll Selma Lagerlöf höll på att skriva färdigt *Antikrists mirakler*, idéromanen om en syntes mellan kristendomen och socialismen, också den en samtidsroman som utspelar sig på Sicilien.

En morgon i Visby gav Sophie henne ett nytt uppslag, när hon stack en tidningsnotis framför hennes näsa. Selma Lagerlöf minns det själv så här:

’Se’, sade hon, ’detta är säkert något, som kommer att intressera dig’. Hon lade ner tidningen framför mig på skrivbordet och pekade på en notis, som jag inte nu kan minnas ordagrant, men som torde ha haft ungefär följande lydelse:

'De bönder från Nås i Dalarna, som för sin tros skull hava utflyttat till Palestina, börja nu finna sig tillrätta i det nya hemlandet. De ha arrenderat ett stycke jord och ha skrivit hem efter ett par svenska plogar för att kunna odla densamma.

Därmed började också tankarna på en ny stor resa ta form. En drivkraft var att hitta ämnet för en stor svensk roman. Det berodde också på att hon starkt ogillade att den inflytelserike kritikern Georg Brandes i Danmark hade utnämnt Heidenstams *Karolinerna* till svenskarnas första nationalepos, när den kommit ut i maj 1897. Selma Lagerlöf insåg att den moderna tidens intrång krävde något annat än Heidenstams tillbakablickar på fornstora dagar.

Selma Lagerlöfs och Sophie Elkans stora orientaliska resa började den 1 december 1899. Lagom till julafton kom de till Alexandria, efter en ganska strapatsrik resa och överfart i

båt från Brindisi. I Egypten stannade de i drygt två månader och följde Thomas Cooks reseguide noga, med en längre vistelse i Kairo, besök vid pyramiderna och en lång kryssning längs med Nilen. Resan går att följa tack vare de många brev Selma skrev till sin mamma.

Den 2 mars reste de med båt från Port Said till Jaffa. Hamnen i Jaffa var oskyddad och för liten för stora passagerarfartyg. Ångbåten de färdades med fick ligga ute på redde och passagerarna fick ros i land. Det var en farlig landstigning, som predikanten Hellgum i romanen förbereder utvandrarerna på:

Hellgum hade redan förut under resan talat om för bönderna, att Jaffas hamn var så grund, att endast fiskebåtar och små segelfartyg kunde löpa in där. Stora ångbåtar som Augusta Viktoria måste kasta ankar på en öppen redd och passagerare och varor måste föras i land i roddbåtar. De visste också, att landningen kunde bara mycket farlig, om vädret var dåligt, eftersom man en lång stund måste ro fram på det öppna havet, utan skydd mot vind och våg.

Men nu hade de lugnt och stilla väder, och Hellgum, som förra gången haft en svår landning, var mycket glad häråt.

När Selma Lagerlöf och Sophie Elkan roddes iland gick vågorna höga och Sophie Elkan var livrädd. Från Jaffa reste de sedan med tåg till Jerusalem. Tämligen omgående gav de sig iväg för att besöka kolonisterna.

Det var en dag i början på mars år 1900, när nåsbönderna bott nästan fyra år kolonin, som Selma Lagerlöf och Sophie Elkan ringde på porten till den orientaliska villa församlingen fått hyra en bit bortom stadsmurens Damaskusport. Villan är numera ett lyxhotell och har behållit namnet The American Colony. Här finns också ett privat historiskt arkiv över kolonin.

I två timmar stannade Selma Lagerlöf och Sophie Elkan och drack te med folket från Nås. Det var första gången som svenskarna fick besök från Sverige. Selma Lagerlöf berättar om första mötet med folket i Nås i brev till sin mor. Det påminner om hur hon skildrar Ingmars ankomst till kolonin:

En söndagseftermiddag, då dalbönderna hade varit ett och ett halvt år i Jerusalem, voro de och de andra kolonisterna samlade till gudstjänst. Det led mot jul, och vintern var inträdd, men dagen var mycket varm och mild, så att fönstrena i den stora församlingssalen kunde stå öppna.

Mittunder det man höll på att sjunga en av Sankeys sånger, hördes en ringning på portklockan. Det var en svag och ödmjuk ringning, bara ett enda klämtande, om inte fönstrena hade stått öppna, skulle ingen ha hört den.

Hon beskriver i brevet hur de ringde på en liten port och pojken som öppnade såg så svensk ut att hon genaste talade svenska med honom. Det hade nyss varit gudstjänst och nu var alla samlade i en stor sal. Så fort de hörde att gästerna talade svenska kom de och hälsade välkomna. Selma Lagerlöf skriver om hur rörd hon blev. Svenskarna bad dem att snart komma igen och riktigt se hur de hade det, så att de kunde säga dem därhemma att de hade det bra och var goda människor, trots alla dåliga rykten som spreds om dem.

I två veckor stannade Selma Lagerlöf och Sophie Elkan i Jerusalem och många av deras intryck går igen i romanen. Hur mycket Selma Lagerlöf på plats fick veta om svenskarna umbäranden i kolonin och Mrs. Spaffords förtryck är svårt att säga. Men hon såg att svenskarna stod lägst i rang i kolonin och fick fungera som tjänstefolk. I kapitlet ”Korsbäraren” skildras med symboliska övertoner svenskarnas slit.

Selma Lagerlöf skriver om hettan och Jerusalem som dödens stad utifrån sina intryck av bristen på tolerans mellan alla olika kristna grupperingar, och hon försöker med utgångspunkt i kolonins hjälparbete se en stad där judar, kristna och muslimer skulle kunna leva tillsammans. Hon har beskyllts för en nedlåtande eurocentrisk blick på orienten och på ”den andre”. Men det är en nutida fördom mot Selma Lagerlöf. Någon etnisk lojalitet finns inte i *Jerusalem*, men benhårt fördömer hon bristen på tolerans.

Selma och Sophie gjorde flera besök i kolonin. Selma skriver till sin mamma:

Jag har varit i Colonien hela Tisdagen i denna vecka och sett på deras skolor etc. Det är ett alldeles märkvärdigt folk, det får jag säga, men det är angenämt att se hur allting är rent, välskött och välansadt hos dem. De säga att de äro lyckliga, och männen se rätt krya och lifliga ut, men kvinnorna mindre. Alla hafva lärt sig engelska. Larson (romanens Hellgum) har ingenting att säga här, nu är det en fru Spafford, amerikanska, som styr det hela.

De berömda författarinnorna fick med sig presenter att ta hem till vänner och släktingar i Nås och hur det gick till skildras också i romanen.

Barnen strävade och gjorde tuschteckningar på små tunna skivor av olivträ, såsom de hade lärt i den amerikanska skolan, och klistrade samman fotografiramar, som de prydde med alla de olika sorter av korn och frön och kärnor, som finnas i österlandet.

[...]

De båda Ingmarsdöttrarna, som hade varit i Amerika, stodo och bundo över burkar med aprikos- och persikosylt, och i botten på burkarna skrevo de ner kära namn, som de inte kunde minnas utan att få tårar i ögonen.

[...]

Allteftersom de små paketen blevo färdiga, fördes de till Gertrud, och hon packade ner de många försändelserna i en stor kista.

Men om inte Gertrud hade varit barnafödd i socknen, skulle hon inte ha kunnat åta sig att skaffa alla de olika sakerna fram till rätt ägare, ty på somliga stodo mycket besynnerliga adresser. Hon fick allt tänka om ett par gånger, innan hon kunde reda ut för sig var hon skulle finna ”Frans, som bodde vid vägskalet” och ”Lisa, som var syster till Per Larsson”. Och ”Erik, som för två år sedan tjänande hos häradsdomarns”.

Dokumentationen till romanen gjorde Selma Lagerlöf i omvänd ordning. Tillbaka i Falun började hon ta reda på mer om livet i Nås. Hennes syster och svåger hade en piga från Nås och hon fick berätta för Selma om utvandringen ur sin synvinkel. I Falun träffade Selma också folkskollärarinnan Stina Falk, som hade växt upp i Nås. Genom henne fick Selma låna brev från de utvandrade till hennes bekanta, systrarna Anna och Maria Larsson. Breven återfanns för övrigt av en slump 2000 i ett dödsbo och finns nu på Dalarnas museum. Stina Falk berättade även om sin far, skollärare i Nås och ordförande i Missionsföreningen och gav henne en hel del annan information som användes av Selma Lagerlöf. Men när romanen kommit ut upprördes hon över att Selma Lagerlöf förvrängt vad hon sagt och inte hållit sig till fakta. Selma Lagerlöf lånade också brev från handlande Lyckholm i Nås, och den samlingen finns bevarade med ett tackbrev från författaren. Även tobaksfabrikören Fritz Prag, som bott i Nås och flyttade till Falun år 1899, kunde ge Selma Lagerlöf en del historier, framförallt om folkets förhållande till det övernaturliga.

Bara en gång besökte Selma Lagerlöf själv byborna i Nås. Det var en söndag i början av september år 1900. Man kom fram på lördagskvällen och uppsökte byns förnämsta bonde. Han lovade att samla utvandrarernas släktingar till ett möte i sin gård. Under tre timmar på

söndagen satt Selma och Sophie där och talade med släktingarna om allt de sett och hört i kolonin. Sophie Elkan skrev i ett brev till sin väninna Betty Warburg att det var bland det märkvärdigaste hon varit med om att höra dessa bönders frågor, se dem lyssnande och funderande och tigande för att höra om det de hade att berätta stämde med vad släktingarna skrev. Selma Lagerlöf och Sophie Elkan var ju de första som sett kolonin i Jerusalem och sedan kommit till Nås med presenter och hälsningar.

Efter besöket i Nås satte Selma Lagerlöf igång med att skriva. Sophie Elkan skrev också på en roman, fast om Egypten. Selma Lagerlöf hade bestämt sagt ifrån att Palestina ville hon ha för sig själv.

Romanen handlar om Ingmarssläkten, en stark bondsläkt i en icke namngiven by i Dalarna. Ingmarssläkten och Ingmarsgården har ingen verklig förebild utan tillkom 1898 i novellen ”Gudsfreden” och fanns alltså i Selma Lagerlöfs sinnesvärld flera år innan hon började skriva *Jerusalem*. Den magnifika prologen till *Jerusalem*, med Selma Lagerlöfs mest storslagna skildring av en stark inre röst, tillkom för övrigt också fristående från romanen och inspirerat av en tidningsnotis om en dräng som hämtat hem sin käresta från fängelset där hon avtjänat straff för barnamord. Sent kom Selma Lagerlöf på att denna Ingmarssläkt kunde bli centrum i romanen om utvandringen.

Stor-Ingmar, som en gång hämtade hem sin Brita från fängelset, dör och sonen Lill-Ingmar är, liksom en gång hans far, inte mogen att axla faderns ansvar för bybornas värdegrund. Så kan en religiös väckelse svepa in och dra med sig flera storbönder och till och med Ingmars egna systrar. De reser till Jerusalem för att möta Jesus. Men livet där blir inte vad de tänkt. Ingmar fästmed Gertrud har också rest med. Ingmar har svikit henne för att få tillbaka sin gård genom giftermål med Barbro, en storbondedotter. Kärlek växer fram mellan Barbro och Ingmar i ett äktenskap som till en början syntes hopplöst. I takt med att Ingmar mognar känner han också ansvar att föra Gertrud tillbaka hem. Hon håller på att bli galen i Jerusalem. Han reser till den religiösa sekten, lyckas ta Gertrud ur sina religiösa villfarelser och får med henne tillbaka hem tillsammans med den man hon nu älskar. Självt försonas Ingmar med Barbro, som nu fått en son. Så har Ingmar på sätt och vis gjort samma resa som hans egen far i ungdomen gjorde, då han hämtade hem sin hustru Brita. *Jerusalem* blir en berättelse om vägen till mognad och kärlek.

Första delen av *Jerusalem* utkom på hösten 1901 och andra delen 1902. Det var alltså samtidigt som Nobelprisen började delas ut. *Jerusalem* blev Selma Lagerlöfs största kritikerframgång och försäljningssuccé dittills och grundlade hennes världsrykte. De kom ut samtidigt på svenska, danska, finska engelska, tyska, holländska och franska. Flera kritiker argumenterade redan 1902, när andra delen av *Jerusalem* kom ut, för att Selma Lagerlöf borde få Nobelpriset. Hon ansågs vid detta lag ha en alldeles egen ställning i den svenska litteraturen och jämfördes i recensionerna sällan med andra samtida svenska författare. Flera recensenter betonade att *Jerusalem* tillhör det bästa som skrivits på svenska och står i paritet med det bästa som skrivits på de så kallade världsspråken. Lagerlöf betraktades i jämnhöjd med Ibsen och Björnson och recensenter tog upp hur hon, liksom dessa, hade gett den skandinaviska litteraturen ett världsrykte. Björnson fick priset 1903 och att Ibsen aldrig fick det blev mycket omdiskuterat.

Den kritik Selma Lagerlöf fick var att hon gled över för mycket från verklighet till fantasi i gestaltningen av väckelsens psykologi. Utgår man från de berättelser och minnen från

livet i kolonin, som kommer fram i brev, dagboksanteckningar och memoarer, ser man också hur Selma Lagerlöf till en del romantiserar väckelsen och utvandrarnas liv i Jerusalem. Hon försvarade sig med att hon lärt känna utvandrarna och även deras anhöriga i Nås, och var tvungen ta hänsyn till hur de skulle läsa romanen. Till kritikern Oscar Levertin skrev hon:

Jag har helt nyss fått höra att folk borta i Nås varit rädda för den här boken, att de nära nog blifvit vansinniga. Det har visst gått över nu, men Ni ser, att jag var tvungen att kringgå sanningen.

Sanningen var att utvandrarna från Nås blivit lurade in i ett meningslöst livsäventyr, som gick ut på attge upp allt för att få möta Jesus i Jerusalem. Det gick också mycket ont förtal om syndigt liv i kolonin, förmodligen för att all egendom där var gemensam och för att man inte tillät äktenskap. Inte heller redan gifta makar fick ha ett samliv. Förtalet spreds ända hem till Sverige. Selma Lagerlöf gjorde en konkret insats för att hjälpa kolonisterna mot förtalet. I Konstantinopel sökte hon upp den svenske generalkonsuln för att berätta om sina intryck från kolonin, och uppmana honom att få ett slut på allt ont förtal.

En akademisk tvistefråga bland litteraturforskare har gällt vilka Selma Lagerlöf tar ställning för i romanen, de som stannar hemma eller de som reser? Det går att hitta stöd för båda. Jag tror inte att frågan intresserade henne särskilt. Hon ville fånga de stora moraliska konflikterna mellan trofasthet och passion, samhörighet och uppbrott, stagnation och utveckling, förnuft och fantasism.

Selma Lagerlöf brottades livet igenom med sitt eget uppbrott, med sig själv som modernitet, och med sin längtan tillbaka, till hemmet i Värmland, till barndomen, till traditionernas trygghet. Hon visste vad uppbrott bar, vilken befrielse man tror att det är, men också vilken längtan, skuld och sorg det rymmer.

Ingmar Ingmarsson reser till Jerusalem för att hämta hem Gertrud, kvinnan han en gång älskade och svek. Med Ingmar Ingmarsson kan Selma Lagerlöf i romanen ge utvandrarna ett uppdrag, som inte gör deras resa för att möta Jesus helt misslyckad och meningslös. Ingmar uppmanar mämligen utvandrarna att de ska börja odla marken och utveckla det torra landet. Kolonisterna blir också lyckligare, när de åter kan känna sin förankring i jorden. På sätt och vis man man alltså säga att Jerusalemsfararna här är tillbaka där deras inre resa började. De finner att lyckan och meningen med livet finns i att bruka jorden. På sätt och vis hade de alltså gjort bäst i att stanna hemma på sina gårdar i Nås.

”Hemma från vallfarten” heter också slutkapitlet. Återigen är det alltså resan hem som Selma Lagerlöf skildrat, en resa som människor i Selma Lagerlöfs värld alltid skapar åt sig själva genom passionerade kompromisslösa uppbrott som genom svårigheter leder till förändringar och utveckling. Som alltid visar Selma Lagerlöf hur vi människor, utan att riktigt förstå när och varför, fattar avgörande livsval, som leder in på vägar vi inte kan vända tillbaka från.

När lill-Ingmar kommer hem med Gertrud och försonas med sin hustru Barbro sluts en cirkel från den storslagna inledningen på *Jerusalem I*, där Ingmars far blev en riktig man. Så handlar romanen slutligen om människans komplicerade väg till kärlek och till att bli sig själv för att i döden – likt stor-Ingmar och stark – kunna se hela himmelen öppen.

LITTERATUR

- Airey, Skans Vicky, ”100 år sedan Selma Lagerlöf *Jerusalem. I Dalarne* utkom”, *Selma Lagerlöf 1858-1940: utställning på Älmhults bibliotek februari 2008 och i Nås sommaren 2009. Ett samarbete mellan Nås Hembygdsförening, Ingmarsspelen Nås, ABF Älmhult och Älmhults kommun*, 2009.
- , ”Borttappad och återfunnen. En brevsamling från Hedemora”, *Ingmarsspelen programblad 2009*, 2009, s. 16-20.
- Bron mellan Nås och Jerusalem. Om Nåsböndernas utvandring till Jerusalem i verklighet och dikt*, red. Vivi Edström, Margareta Jonth, Inger Larsson, Ingmarsspelen och Selma Lagerlöfsällskapet 1996.
- Lagerlöf, Selma, *Jerusalem. I Dalarne*, Mårbacka förlag 2016.
- , *Jerusalem. Det heliga landet*, Mårbacka förlag 2016.
- , ”Hur jag fann ett romanämne”, *Svenska Jerusalemföreningens tidskrift* 1936, s. 124-127, [omtryckt i *Bron mellan Nås och Jerusalem. Om Nåsböndernas utvandring till Jerusalem i verklighet och dikt*, red. Vivi Edström, Margareta Jonth, Inger Larsson, Ingmarsspelen och Selma Lagerlöfsällskapet 1996, s. 59-62].
- , *Mammas Selma. Selma Lagerlöfs brev till modern*, red. Ying Toijer-Nilsson, Albert Bonniers förlag 1998.
- Lindqvist, Sigvard, ”Selma Lagerlöf i Dalarna”, *Lagerlöfstudier* 1961, Selma Lagerlöfsällskapet 1961, s. 99-144

-, *Kring Selma Lagerlöfs Jerusalem. Några anteckningar*, Dalarnas museums småskrifter 55, 1990

Vessby, Hadar, "Selma Lagerlöfs *Jerusalem*. Ett stycke förhistoria, *Svensk litteraturtidskrift* 1961, s. 76-85.

-, "Ingmarssönerna. Bakgrund och motiv", *Lagerlöfstudier 1971*, Selma Lagerlöfsällskapet 1971, s. 116-147.

Nås Hembygdsförenings arbete med kunskaps-spridning och forskning – *Skans Victoria Airey*

Det är nu lite drygt ett och ett kvarts sekel sedan Olof Henrik Larsson, en fundamentalistisk predikant av rang, oväntat dök upp i Nås år 1889. Hans hustru, infödd i socknen, hade återvänt från USA för ett besök tillsammans med en väninna. Han hade följt efter. Mathilda Helgsten emigrerade till Chicago år 1886 för att ta hand om sin systers barn. Hon fick på ett tidigt stadium besked från henne om den svenska evangeliska kyrkan på Madison Avenue. Där fick hon möjlighet att träffa andra unga svenska kvinnor som jobbade i den stora staden, huvudsakligen som pigor. På så sätt kunde de känna sig mindre ensamma.

De sista decennierna av 1800-talet var en tid av ivrigt intresse för det frikyrkliga. I Nås kom Larssons predikande under två år att attrahera flera personer bland baptister och fribaptister. Sex år senare, 1896, när Larsson skickade budskapet från Chicago med order att de skulle lämna allt, gjorde dessa människor det ofattbara. De sålde ~~upp~~ sina gårdar, åkrar, skogsmark, allt gjorde de för att åka iväg till Palestina. De övriga i socknen, där alla har långa djupa rötter och täta släktband med varandra, blev rentav traumatiserade utav detta beslut. Folk var vana vid tanken på utvandring till Amerika som en överlevnads-strategi. Men dessa människor var drivna av någonting helt annat. Aldrig tidigare hade heller en så stor grupp som denna – 37 människor, inklusive barn - lämnat socknen tillsammans. Dessutom var de för det mesta från välbärgade familjer. Det fanns inget som helst ekonomiskt tvång.

Vädret den 23 juli 1896 var också en dramatiseringsfaktor. Larssons ord redan när de drog iväg gjorde ett djupt och oroväckande intryck på de sockenbor som gick dit för att vinka iväg dem. "Öfver de kvarvarande skall Gud låta regna eld och svafvel såsom fordom öfver Sodom och Gomorrha, och de af deras samfund, som uttalat betänkligheter öfver följderna af resan, skola förvandlas till saltstoder". Ännu mer oroliga blev åskådarna när morgonsidans "strålande vackert väder" förändrades plötsligt och blev till "ett åskväder utan like i mannaminne. "aglen voro stora som duvägg och slog ned rågen, slog karlarnas ansikten blodiga och slog årsskotten av granarna, så att vägarna liknade granrisströdda kyrkogårdsgångar"... "Men de resande fick bara en rägnskur över sig".

Folkloristisk tradition är, hur som helst, bara en av många aspekter. En annan är det faktum att en lovande svensk författarinna, Selma Lagerlöf, råkade läsa om utvandringen på ett senare stadium. Då, som nu, gav boken uppkomst till filmer, regisserade 1919 och 1920 av Victor Sjöström. Det är bara några få år sedan den stora björken i Ribackarna, Skansbacken, försvann, där kameramannen Julius Jaenzon satt och filmade hästar och vagnar när de åkte i rasande fart på väg utför. Brölloppsscenen i filmen ägde rum, faktiskt, på Skansgården, vår gårdsplan i Nås. Min svärmor var en av statisterna.

År 1958 firades 100-årsjubileet i Karlstad av Selma Lagerlöfs födelse. Stor uppmärksamhet riktades mot Hol Katrina Larsson och Mrs. Whiting, yngre dotter till den f.d. ledaren för American Colony Mrs. Spafford. De inbjöds från Jerusalem av Bonniers förlag. Efter Karlstad-besöket kom de till Nås på besök, där de var föremål för stor och varm uppmärksamhet. Släktband, som under årens lopp hade hållits levande brevlades, förnyades och förstärktes nu.

Man fick även förstärkt impuls att förverkliga idén om ett spel.

Ingmarsspelen, skrivet under vintern 1958-59, fick urpremiär den 4 juli 1959. Och hur det stormade, denna dag! Det verkade såsom Olof Henrik Larssons varningar mot Nåsfolk hade återupplivats. Spelet återspeglar första delen av Selma Lagerlöfs roman Jerusalem, där handlingen äger rum i Nås socken fram till avskedsdagen. Rune Lindström fick också möjligheten att använda bakgrundsmaterial från Nåsfolk, som själva fortfarande hade minnesbilder över Jerusalemsfararna. Några av dem hade önskat att följa med men inte fick för familjerna eller för att det saknades pengar.

En ny medvetenhet om gamla Nås-traditioner började skapas eftersom det fanns ett offentligt fokus för väckelsesånger, gamla spelmanslåtar, gammal folkdans och dräkt i ett spel som blev ett återkommande inslag varje sommar. Ett lyft gavs till skrivandet kring Jerusalemsfararna. Forskning, insamling av arkivmaterial, de första utställningarna kring Jerusalemsfararna tog fart. Elis Heimgård tog än en gång en ledande roll när det gällde att skriva om och forska kring dessa människor. Så gjorde även två yrkesfotografer, Gunnar Tysk och Bojan Larsson. Båda två var medvetna om värdet av American Colony Photographers bilder, som skickades

hem till släkt och vänner i Nås med jämna mellanrum. Nåsfolk började resa till Jerusalem. Rune Lindström själv tog med sig hem till Sverige några av Hol Katrinas familjeägodelar, vilka lämnades tillbaka till släkten i Nås. År 1971 ordnade Elis Heimgård den första gruppresan från Nås till Jerusalem. Besökare från den yngre generationen i Jerusalem, nu huvudsakligen bosatta i USA eller andra delar av Sverige, välkomnades till urpremiären av Ingmarsspelen sommaren 1959. Hol Katrina återvände på kort visit till Nås år 1967, denna gång tillsammans med systemen Kristina Baldwin, för att fira deras gemensamma 80-årsdag.

Elis Heimgård pensionerade sig år 1974, efter 35 år i socknen. Då tog folkskollärare Birger Lidström över hans uppgifter i Ingmarsspelsorganisationen. Inspirerad att bli präst efter att ha sett urpremiären, höll Birger föredrag och ledde många studiecirkelar kring Jerusalemsfararna. Han skrev artiklar, han hade en roll i spelet från 1965 till 2004. År 1995 bad han att jag skulle ansluta mig till Ingmarsspelsstyrelsen. Då var planerna i full gång för att uppmärksamma 100-årsjubileet av utvandringen. Med min bakgrund som kulturhistoriker inom museivärlden var syftet att jag skulle ta ansvar för en jubileumsutställning. Än så länge satsade de flesta på information om American Colony i Jerusalem. Nu ville jag skapa en utställning som skildrade bakgrundshistorien, huvudsakligen i Nås. Samma år tog Margareta Jonth på sig att ställa ut inramade och inglasade bilder från American Colony Photographers, som Svenska Institutet hade donerat till socknen. Det året publicerades boken *Bron* mellan Nås och Jerusalem, i samarbete med Selma Lagerlöf-sällskapet.

100-årsjubileet gav upphov till en diskussion kring ett permanent museum här i Nås kring Jerusalemsfararna. Men det saknades kapital. För att inte tala om intäkter. Idén lades därför på is.

I stället har Nås hembygdsförening och föreningen Ingmarsspelen satsat på att sprida kunskap genom regelbundna artiklar i Ingmarsspelens årligt återkommande programböcker och genom utställningar. I december 2000 fanns en fotoutställning på Nordiska museet, anordnad av journalisten Mia Gröndahl, där material från Nås visades. Åren 2000-2002 var särskilt betydelsefulla eftersom man kunde lyfta fram Selma Lagerlöfs besök till Jerusalem och Nås, tillkomsten av romanen *Jerusalem* för hundra år sen. I december 2009 flyttades årets Ingmarsspelsutställning till Stora rummet på American Colony Hotel, därefter till Svenska Teologiska Institutet i Jerusalem. Böcker och kompendier med tidigare artiklar från Ingmarsspels programböcker har också publicerats. År 2011 gavs Rune Hedemos *Josefs kusiner berättar* ut, som innehåller mycket extra material från tidigare års forskningar. År 2014 gavs ut en guide ~~broschyr~~ till Jerusalemsfararnas gårdar med förslag till olika rundturer. Nu, i år, ger vi ut *Ingmarsspelen igår, idag, imorgon*, innehållande ett faksimiltryck av en handskriven- och illustrerad bok av Rune Lindström, "Minnen från Ingmarsspelen 1959-berättade av några som var med". Den inleds med historien bakom Ingmarsspelen och dess utveckling in i nutiden.

Eftersom Nås är en relativt isolerad socken i Västerdalarna, där de flesta familjerna har ovanligt långa rötter och är ingifta med varandra, har Jerusalemsutvandringen satt sina spår så till den grad att man fortfarande kan hitta berättelser, brev och bilder från Jerusalem hemma hos ättlingar. Det finns fortfarande en stark kollektiv minnesbild. I flera fall har förbindelser behållits mellan nuvarande generationer av Jerusalemsättlingar och kusiner i Nås. Ingemar Matsson har arbetat intensivt för att uppmuntra sådana länkar genom att generöst erbjuda logi under många år åt ättlingar som är släkt med honom och andra Jerusalemsfamiljer. År 2011, till exempel, kom Tony Lind, son till Nils Lind, med familj. De besökte även en kusin i Nås som alltjämt har haft kontakt med familjen Möckelind som ett arv från sin far. Fadern var granne och lekkamrat med Möckelind pojkarna innan de åkte till Jerusalem. De två familjerna har nu hållit kontakt i 120 år.

I December 2009 fick Björn, Ingemar och jag möjligheten att resa till Jerusalem, stanna kvar under en vecka hos den dåvarande svenske generalkonsuln Nils Eliasson. Samtidigt som vi satte upp en utställning från Nås i Stora Salen på American Colony Hotel, påbörjades vår kontakt med Rachel Lev, arkivarien på American Colony Archive Collections. Med denna nya möjlighet, började vi diskutera hur bäst vi kunde hjälpa varann att utveckla en mer detaljerad bild av American Colony, dess medlemmar. Först jobbade vi med att identifiera enskilda medlemmar på gruppbilder. Nu försöker vi bygga upp en informationsbank angående både familjer och individer.

År 2014 återvände vi till Jerusalem – denna gång just före påsk, när den Heliga Staden var proppfull med pilgrimer från både den ortodoxa och den latinska kyrkan. American Colony Hotel inbjöd oss alla tre på invigningen av arkivanläggningen såväl som ett seminarium, som vi deltog i. Nu fick vi träffa hotellets styrelsemedlemmar, även andra med specialistkunskap

och ansvar för olika relaterade samlingar, bl a Barbara Bair från Library of Congress i Washington.

Rachel Lev har nu varit i Nås år 2013 och 2014. Vi är väldigt glada att hon fick möjligheten att komma även i år för att bland annat delta i dagens program. Vi har inte bara väldigt nära kontakt med henne. Hon är också mycket generös mot oss angående råd och praktisk hjälp, d.v.s. med sina yrkesmässiga kunskaper, just för att hon är så angelägen om samlingarnas fortlevnad. Under de senaste åren har Ingemar varit värd för Rachel flera gånger samt för Barbara Bair. På så sätt har vi kunnat intensifiera samarbetet med bägge två institutionerna. Internationella och lokala kontakter har möjliggjort att man kan dela information och samla kunskaper för att bygga upp en bättre bild av helheten. Vi har också flera kontakter med amerikanska ättlingar. En del har varit på besök i Nås.

En ambition alltsedan 1996 har varit att bevara brevsamlingar i Nås Hembygdsförenings regi genom fotokopiering och, om möjligt, fotografering. Då fanns bara tre samlingar bevarade på så sätt, bl a en av flera samlingar brev från Josefs Lars, som nästan alltid också skickade hem bilder eller vykort. Det är, faktiskt, genom brevsamlingar som Nås har kunnat förvärva ett antal tidiga bilder från American Colony Photographers. Enligt vad vi vet finns 17 st. brevsamlingar i Nås. En finns kvar att dokumentera, bortsett från de tidigaste breven i samlingen. Några av dessa samlingar har donerats till Nås Hembygdsförening. År 2013 förvärvade Hembygdsföreningen den Lyckholmska brevsamlingen. Selma Lagerlöf hade lånat de tidigaste breven från Handlande Lyckholm när hon letade efter bakgrundsmaterial till romanen Jerusalem. Dalarnas museum äger en samling brev från Hollisbetes Jon inköpt under senare år, samt en brevsamling från Hedemora. Hedemora breven skulle eventuellt också ha lånats av Selma Lagerlöf. Dessa brev gick förlorade från 1920-talet tills år 2000, när de erbjöds Dalarnas museum. Vi i Nås har kunnat identifiera samlingen och förvärva kopior från museet. Vi har också gett ut två artiklar som handlar om denna samling.

Med en samling kvar att kopiera, får vi dokumentation över allt skrivet och fotografiskt material vi känner till. Men på ett sätt är det bara början på det som finns kvar att göra. Vi sprider så mycket kunskap som möjligt, både från skriftliga källor och i dialog med Nåsfolk som har minnesbilder traderade genom familjen. Nu behöver vi bättre magasineringsmöjligheter, detaljerad katalogisering och andra bevarande insatser. Vi består bara av en grupp frivilliga aktiva människor – en del ättlingar till Jerusalemsfamiljer – för det mesta i Nås säsongssvis, finns bara begränsade möjligheter. Nås Hembygdsförening är generös mot oss så gott det går, i synnerhet med bidrag till publikationer. Men vi har inget kapital eller regelbunden inkomst. Sponsring och fondmedel får vi i konkurrens med Ingmarsspelen ordna själva. Den långsiktiga utmaningen är att försöka ge ett ansvarsfullt svar till de familjer med Jerusalems material angående hur man ska göra för framtiden. D.v.s. vi saknar ett välfungerande yrkesmässigt ordnat förråd, tillgängligt för forskning. Vi behöver egentligen så småningom lämna över ansvaret för dessa samlingar till yrkesmänniskor, se till att samlingarna bevaras intakta och tillgängliga, helst digitalt, för framtiden. Det finns även flera andra relaterade samlingar inom olika institutioner såväl som i privata händer, bara i Sverige. Materialet finns, oerhört stimulerande internationella kontakter finns, men det krävs resurser

om det vi har i Nås ska bevaras för framtiden samt dess potential för forskning kunna fullföljas.

Från Nås perspektiv ser vi en grupp på 37 människor och deras öde i Jerusalem. Faktum är att dessa människor, i synnerhet den yngre generationen, tillsammans med andra från American Colony, spelade en stor roll i Jerusalems och Palestinas historia under första hälften av 1900-talet. Det gällde fotografi och turism, utgrävningar och arkeologisk forskning, botaniskt fältarbete och publikation, elektrifiering samt installation av den heliga stadens allra första telefonsystem. Också välfärd, inte minst under Första Världskriget med soppkök och sjukvård. Och utbildning på olika nivåer, från skolbarn till vuxna kvinnor. Vilken skatt, om man bara kunde ordna så att den överlever även för Sveriges del!

ALTERNATIVE HISTORIES / “Selma Lagerlöf's Heroes in Reality”

A DAY WITH THE JERUSALEM EMIGRANTS NAS,
SWEDEN, JULY 4, 2016

Rachel Lev, Curator
American Colony Archive Collections
The American Colony Hotel, Jerusalem

Rachel Levs föreläsningsmanus samt de bilder hon visade kan hittas via en länk till en "drop-box". Länken skickas i ett epostmeddelande.

The text from the lecture and the slides can be reached via a link to a "drop-box". The link is attached in an email.

Rundtur i Jerusalemsfararnas fotspår

På eftermiddagen genomfördes en rundtur i Nås i Jerusalemsfararnas fotspår. Under rundturen besöktes många av de platser i Nås som på ett eller annat sätt har anknytning till utvandringen och Selma Lagerlöfs roman. Rundturen var i stort upplagd i enlighet med den guide som hembygdsföreningen lanserade 2013.

Med hjälp av guiden kan den intresserade själv promenera, cykla eller köra bil mellan byarna. Under spelveckan erbjuds personlig guidning. I texten berättas om de olika platserna och gårdarna. På eftermiddagen den 4 juli medgav inte tiden att hela rundturen genomfördes utan uppehåll gjordes vid minnesstenen och i byarna Utankyrka, Sveden och Hjulbäck samt en kort avstickare till Matssons affär.

<http://www.ingmarsspelen.se/sites/default/files/guide.pdf>

Rundturen startade vid den minnessten som restes av Nås hembygdsförening 1966 till minne av utvandringen.

Ett stopp gjordes vid Gästgivargården i Utankyrka där en ättling till jerusalemsfararen Mats Matsson, Birgit Andersson-Linder, berättade om gården och visade sitt gårdsmuseum. Birgit är fjärde person från vänster i bild.

Samspråk vid eftermiddagskaffet efter rundturen. Vid bordet sitter från vänster Ingrid Neil, Leksands kulturhus, Karl-Johan Adolfsson, Mårbackastiftelsen, och Christer Bergin, Dalarnas museum.

Spelen besöktes 2016 av besökare från England. Djemilla Cope (längst fram till vänster) med make John (längst bort höger sida). Djemilla Cope, är född i kolonin och bodde där sina första år. Övriga på bilden är Skans Vicky Airey och Hans Störming.

Bilaga 1

Jerusalemsfararna i dikt och verklighet

Seminarium i Nås bygdegård måndagen den 4 juli 2016

- **Kl. 09.30:** Bygdegården öppnar, enklare förfriskningar serveras
- **Kl. 10.00:** Välkomna, dagens program med mera. Björn Johansson
 - Verklighet och fiktion i Selma Lagerlöfs Jerusalem. Anna Nordlund, litteraturvetare, Uppsala universitet
 - Nås Hembygdsförenings arbete med kunskapsspridning och forskning. Skans Vicky Airey, Nås
 - Alternative Histories. Creating the American Colony Archive Collections in Jerusalem. Contemporary challenges and priorities. Rachel Lev, arkivarie American Colony hotel (föredrag på engelska)
 - Film: De vandrade till Sion, Rune Lindström 1966.
- **Ca 12.15:** lunch i bygdegården
- **Ca 13.30:** rundtur i Nås i Jerusalemsfararnas fotspår inklusive eftermiddagskaffe
- **Kl. 19.00:** kvällens föreställning av Ingmarsspelen. Från kl. 18 finns möjlighet att se årets utställning på spelplatsen Storänget.